

حمله چنگیز و تیمور به ایران

درس ۱۵

مغولان چه کسانی بودند؟

مغولان، اقوام بیابانگردی بودند که در سرزمین مغولستان واقع در شمال چین و جنوب سیبری می‌زیستند. آب و هوای سرد و خشک منطقه، موجب شده بود که آنها شیوه زندگی کوچ‌نشینی و دامداری را برگزینند. قبایل مغول تا پیش از چنگیزخان پراکنده بودند و حکومتی نداشتند. این قبایل به سبب افزایش جمعیت و کمبود مراتع ناگزیر بودند برای تأمین زندگی، به غارت یکدیگر و همسایگان روی آورند.

منظور از یاسای چنگیزی چیست؟

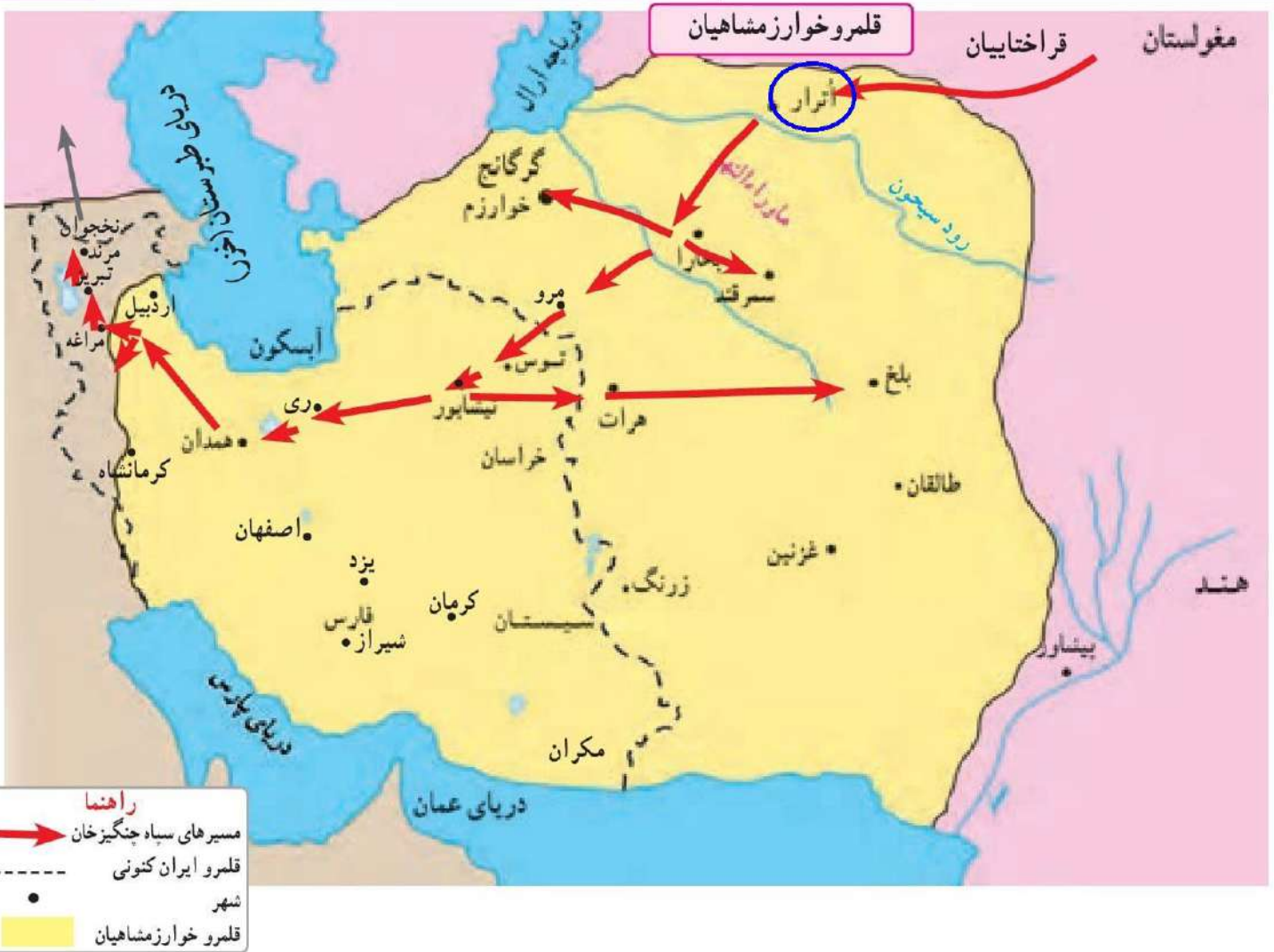
چنگیز رئیس یکی از قبایل مغول بود که قبیله‌های مغول را زیر فرمان خود درآورد و حکومتی نیرومند تشکیل داد و برای اداره آن کشور، مجموعه قوانینی را با عنوان یاسای چنگیزی* تدوین کرد و به اجرا گذاشت. یکی از اصول مهم «یاسا» آن بود که کسانی که خود را تسلیم سپاه مغول می‌کردند، از قتل و غارت در امان بودند، اما آنان که مقاومت می‌کردند، باید قتل‌عام و غارت می‌شدند. چنگیز در فنون رزمی مهارت کامل داشت و در حيله‌های جنگی استاد بود. وی، مردی بی‌رحم بود و سربازان، سرداران و حتی فرزندان او باید بدون چون و چرا فرمانش را اطاعت می‌کردند.

هجوم اقوام کوچ‌نشین به شهرها و سرزمین‌های آباد، در تاریخ بارها تکرار شده است. مغولان هم پس از آنکه متحد و قدرتمند شدند، به فکر حمله به سرزمین‌های آباد و تصاحب ثروت آنها افتادند. آنها نخست به چین حمله و شهر ثروتمند پکن را تسخیر و غارت کردند. مغولان سپس با فتح سرزمین‌هایی در غرب مغولستان، به مرزهای ایران نزدیک شدند.

هجوم مغولان به ایران را توضیح دهید.

مغولان در زمان خوارزمشاهیان به ایران هجوم آوردند. در زمان سلطان محمد خوارزمشاه وقتی اعضای یک کاروان تجاری مغول به یکی از شهرهای ایران آمده بودند، به دستور حاکم آن شهر به جرم جاسوسی دستگیر و کشته شدند. چنگیزخان این موضوع را بهانه قرار داد و با لشکری عظیم به ایران هجوم آورد (۶۱۶ ق). سلطان محمد به مقابله شتافت، اما در همان برخورد اول با سپاه مغول، چنان دچار بیم و هراس شد که فرار کرد.^۱ فرار او، روحیه سپاهیان و مردم را ضعیف کرد. لشکریان مغول به چند گروه تقسیم شدند و به تعداد زیادی از شهرها و آبادی‌های ایران یورش بردند. هر جا که مقاومتی صورت می‌گرفت، ساکنان آنجا به طرز بیرحمانه‌ای قتل‌عام می‌شدند.

۱- سلطان محمد خوارزمشاه به جزیره آبسکون در دریای طبرستان (خرز) پناه برد و همان‌جا درگذشت.

(۲)

(۱)

کمال‌الدین اصفهانی، شاعر ایرانی که به دست مغول‌ها کشته شد، حمله مغولان را به شهر اصفهان، چنین به نظم کشیده بود:

دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود امروز یکی نیست که بر صد کرید

عظام ملک جوینی در تاریخ جهانگشا، هجوم مغولان به شهر بخارا را از زبان یکی از اهالی آن شهر این گونه روایت می‌کند:

«آمدند و کتند و سوختند و کشتند و بردند و رفتند.»

فعالیت

- ۱- آیا به نظر شما علت هجوم مغولان به ایران فقط قتل اعضای کاروان تجاری آنها بود؟ خیر! زیرا مغولان به رهبری چنگیز متحد شده و قدرت زیادی به دست آورده بودند. آنها پس از فتح چین و ترکستان ثروت بسیاری کسب کردند و در پی آن بودند که به دیگر سرزمینهای آباد و ثروتمند نیز هجوم آورند.
  - ۲- کاربرد شماره (۱) نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.
  - ۳- از متون شماره (۱) و (۲) چه چیزی درباره حمله مغول‌ها استنباط می‌کنید؟
- مغول‌ها اقوام وحشی و بیابانگرد بودند و هر جا میرسیدند آن شهر را ویران و غارت میکردند و بسیاری از زنان و مردان و کودکان را به قتل می‌رساندند. به نقشه دقت کنید و بگویید کدام ولایات ایران مورد هجوم لشکریان چنگیزخان مغول قرار گرفتند.

اترار - گرگانج - بخارا - مرو - نوس - نیشابور - سمرقند - بلخ - هرات / اردبیل - تبریز - مراغه - همدان - ابسکون - ری - نخجوان

چه کسی در برابر حمله مغولان مقاومت زیادی داشت؟

سلطان جلال‌الدین، پسر و جانشین سلطان محمد خوارزمشاه، شهامتی از خود نشان داد و در یک جنگ بر مغولان پیروز شد، اما به دلیل اختلافات و درگیری‌های داخلی، کاری از پیش نبرد. در آن شرایط حساس، برخی از سرداران و حاکمان محلی و نیز خلیفه عباسی نه تنها جلال‌الدین را یاری نکردند، بلکه با وی وارد جنگ شدند.

هجوم هولناک چنگیز، یکی از فجایع تاریخ ایران بود. بر اثر این **هجوم هولناک چنگیز باعث چه چیزی شد؟** بسیاری از ایرانیان جان باختند و تعداد زیادی به اسارت درآمدند یا آواره شدند. ترس و وحشت سراسر ایران را فراگرفت و مردم دچار سرخوردگی شدند. از این رو، میل به گوشه‌گیری و دوری از اجتماع در **حمله مغولان به ایران چه پیامدهای داشت؟** جامعه، رواج یافت. سپاهیان چنگیز در جریان هجوم به ایران، شهرها و آبادی‌های زیادی را ویران کردند و آسیب فراوانی به مزارع کشاورزی و

قنات‌ها وارد آوردند. مغولان همچنین مساجد، مدارس و کتابخانه‌ها را خراب کردند و کتاب‌ها را سوزاندند.

حکومت مغولان بر ایران

اقدامات هلاکو خان چه بود؟

پس از مرگ چنگیز، حملات پراکنده مغولان به ایران ادامه داشت، تا اینکه هلاکو خان نوه چنگیز، مأمور شد فتوحات مغول را در ایران و دیگر بخش‌های جهان اسلام، کامل کند. او، نخست اسماعیلیان ایران را از بین برد و قلعه‌های آنان را ویران کرد؛ سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه (۶۵۶ق)، خلافت عباسی را برانداخت. **هلاکو خان چه حکومتی را در ایران تاسیس کرد؟** هلاکو خان پس از نابودی خلافت عباسی، حکومت ایلخانان را تاسیس کرد. او به همراه فرزندان و نوادگانش، حدود هشتاد سال بر ایران فرمان راندند. در دوران فرمانروایی سلسله ایلخانان، ایران از نظر سیاسی یکپارچه و متحد شد و حکام و سرداران محلی تحت حاکمیت و سلطه مغولان، قرار گرفتند. حکومت ایلخانان با سایر حکومت‌های مغولی در آسیا و دولت‌های اروپایی ارتباط برقرار کرد. اروپاییان هم پس از جنگ‌های صلیبی، بیش از گذشته علاقه‌مند بودند که با کشورهای مسلمان و آسیایی، رابطه سیاسی و بازرگانی داشته باشند.

مرگ ایلخان ایوب‌عبد و فروپاشی حکومت ایلخانان

به قدرت رسیدن تیمور در ماوراءالنهر

شروع یورش‌های تیمور به ایران

ایلخانان

۷۳۶

سرداران

۷۷۱

تیموریان

۹۱۱

۷۰۰ ق

۸۰۰ ق

قلمرو ایلخانان

آخرین ایلخان مغول چه کسی بود؟

پس از مرگ آخرین ایلخان مغول (ابوسعید)، حکومت ایلخانان فرو پاشید. ایران بار دیگر گرفتار هرج و مرج، آشوب، جنگ و قتل و غارت‌های بی حساب شد؛ یکپارچگی و اتحاد سیاسی کشور ما از بین رفت و حاکمان محلی و سرداران مغول و غیرمغول، هر کدام بر بخشی از آن مسلط شدند و با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.

حمله چنگیز به ایران
۶۱۶

مرگ چنگیزخان
۶۲۴

لشکرکشی هلاکوخان به ایران
۶۵۱

۶۰۰ ق

قیام سرداران

هم‌زمان با فروپاشی حکومت ایلخانان، بی‌عدالتی و ستمگری حاکمان محلی، خشم و نارضایتی مردم را برانگیخت و موجب بروز قیام‌های مردمی در گوشه و کنار ایران شد. یکی از مهم‌ترین این قیام‌ها، قیام سرداران بود که از روستای باشتین در سبزوار آغاز شد. مردم سبزوار در آن زمان بر اثر تعلیمات شیخ خلیفه و شیخ حسن جوری، آماده‌ی مقابله با ظلم و ظالمان شده بودند.

○ صحنه‌ای از مجموعه تلویزیونی سرداران

قیام سرداران را توضیح دهید. ساکنان روستای باشتین که از زیاده‌خواهی و گستاخی مأموران حاکم

مغولی خراسان به ستوه آمده بودند، به پا خاستند و مأموران مغول را مجازات کردند. آنان سپس با شعار «سر به دار می‌دهیم، تن به ذلت نمی‌دهیم»، سپاه حاکم مغول را در آن ولایت شکست دادند. قیام به سرعت گسترش یافت و سرداران پس از تصرف شهر سبزوار، حکومت خود را تأسیس کردند. آنان با پیروزی بر سرداران و حاکمان مغول در خراسان، قلمرو خود را به مناطق همجوار گسترش دادند. حکومت سرداران، پشتیبان مذهب شیعه بود. این حکومت محلی پس از یورش تیمور به ایران از بین رفت.

هجوم تیمور به ایران در چه زمانی بود؟

در اواخر قرن هشتم هجری، بار دیگر سرزمین ما با یورش‌های وحشتناک اقوام بیابان‌گرد، از سمت شمال شرق روبه‌رو شد. این یورش‌ها را شخصی به نام تیمور، فرماندهی می‌کرد.

یکی از فاتحان مشهور تاریخ چه نام دارد؟

تیمور گورکانی* یکی از فاتحان مشهور در تاریخ است که بخش وسیعی از آسیا را فتح کرد و امپراتوری تیموری را بنیان گذاشت. او خود را از خاندان چنگیز می‌دانست. تیمور در پی رحمی و خونریزی دست کمی از چنگیزخان مغول نداشت.

او به هنر، علاقه نشان می‌داد و هر شهر و ولایتی را که می‌گشود، هنرمندان و صنعتگرانش را به پایتخت خود سمرقند (امروزی) می‌فرستاد. تیمور حرص و طمع بسیاری به کشورگشایی داشت و در اندیشه فتح چین بود که مرگ، امانش نداد.

هجوم تیمور به ایران را توضیح دهید.

تیمور پس از آنکه بر ماوراءالنهر تسلط یافت، با سوء استفاده از اوضاع پریشان و آشفته ایران که بر هر گوشه آن خانی و سرداری حکومت می‌کرد، چندین مرتبه به کشور ما یورش آورد. یورش‌های تیمور نیز همچون هجوم چنگیز، آسیب و صدمات فراوانی به مردم ایران وارد کرد. در جریان این یورش‌ها، عده زیادی کشته شدند و اموال و دارایی مردم غارت گردید. تیمور،

امپراتوری بهناوری را بنیان گذاشت که از مرزهای چین تا شام گسترش یافته بود. پس از مرگ وی، فرزندان و نوادگانش هر کدام به بخشی از امپراتوری او مسلط شدند و با یکدیگر به دشمنی و ستیز پرداختند.
جانشین تیمور چه کسی بود؟
 شاهرخ پسر تیمور، بر قبیان خود برتری یافت و موفق شد بخش وسیعی از ایران را تحت تسلط خود درآورد. حکومت تیموریان سرانجام با ظهور حکومت صفویان در ایران از میان رفت.

قلمرو تیموریان

فعالیت

۵- به نظر شما آیا انسان‌ها در هنگام جنگ نیز باید حقوق دیگران را رعایت کنند؟ چگونه؟ آیا آنها اجازه دارند به غیرنظامیان و آثار فرهنگی و بناهای تاریخی یک کشور صدمه بزنند؟ گفت‌وگو کنید.
بله بخاطر اینکه همه ی افراد از ارزش والای انسانیت برخوردارند و زمانی که تسلیم می شوند باید با آنها مدارا شود خیر- چون بناها و آثار جزو تاریخ یک ملت و هویت آنهاست و ما حق نداریم تاریخ و فرهنگ یک ملت را نابود کنیم.